

ako ku komplexu racionálnych, vôľových a emocionálnych zložiek.

Záverečné úvahy v štúdií patria zdôrazňovaniu povinnosti vedcov spolupracovať na progresívnych, humanisticky orientovaných programoch spoločnosti, k čomu nabádajú aj najdôležitejšie dokumenty SED.

Autori, opierajúc sa o súčasnú sovietskú literatúru a rovnako o odkaz klasikov, dokázali v zhustenej podobe nastoliť mnohé zaujímavé otázky, o ktorých je potrebné uvažovať.

Elena Madajová

LITERATÚRA

1. HLAUSA, J.: Psychologické problémy výchovy k tvorivosti. Praha 1981.

TVORIVOSŤ A SOCIÁLNE POZNANIE

A. M. KORŠUNOV — S. S. GOLDENTRICHT: Tvorčestvo i social'noje poznanije. IMU, Moskva 1982, 256 s.

Jedným z najdôležitejších faktorov urýchlenia vedecko-technického a sociálneho pokroku všeobecne je zvyšovanie tvorivej iniciatívy každého človeka, rozvoj tvorivého potenciálu pracujúcich mas. To je jeden z dôvodov, prečo v posledných rokoch tak intenzívne vzrástol záujem odborníkov o problematiku tvorivosti, čo dokumentuje stúpajúci počet odborných podujatí a publikovaných príspevkov, venovaných analýze podstaty a foriem tvorivosti, jej prejavov a produktov.

V rámci výskumu tvorivosti výskumníci doteraz zamerali svoju pozornosť na jednotlivé aspekty tvorivej činnosti v oblasti vedy, techniky a umenia; pričom dominujúcim tu bol psychologický prístup ku študovaným problémom. Takéto skúmanie je samozrejme nevyhnutné pre všestranné pochopenie fenoménu tvorivosti. V súčasnosti však nadobúda prvoradý význam požiadavka vytvoriť všeobecnú filozofickú teóriu tvorivosti ako nevyhnutnú podmienku pre ďalší rozvoj štúdia tvorivosti v rámci jednotlivých vedných disciplín. Len filozofická teória, ako správne poznamenávajú

autori práce, môže dať odpoveď na kľúčové otázky o podstate a formách tvorivosti, a jej mieste a úlohe v spoločensko-historickom procese a v sociálnom poznaní, o osobitostiach individuálnej tvorivosti a tvorivej činnosti. Máš pri budovaní komunistickej spoločnosti v podmienkach slobodného a harmonického vývinu človeka ako subjektu tvorivej činnosti. Z toho hľadiska možno pozitívne hodnotiť prácu kolektívu sovietskych autorov, ktorá predstavuje vklad do filozofického rozpracovania problémov tvorivosti, do oblasti, na ktorú sa zatiaľ orientuje len málo prác. Recenzovaný zborník obsahuje trinásť štúdií, odlišných čo do charakteru i tematiky, ale zjednotených spoločným úmyslom. Všetky sa riadia dialektickomaterialistickým princípom jednoty poznania a praxe. Autori venujú pozornosť aktuálnym problémom tvorivosti v sociálnom poznaní, riešia otázky podstaty tvorivosti v relácii s materiálno-praktickou činnosťou, vzájomných vzťahov tvorivosti a odrazu.

V úvodnom príspevku A. M. Koršunov analyzuje vzťah tvorivosti a poznania. Vychádzajúc z charakteris-

tiky vzájomného vzťahu dialektiky a odrazu ako dôležitého aspektu tvorivého poznania, rozpracováva problematiku dialektiky poznania ako prejavu tvorivosti. Pri analýze tvorivosti — ktorú v najširšom zmysle slova chápe ako "aktívne vzájomné pôsobenie subjektu a objektu, v priebehu ktorého subjekt cieľavedome mení obklopujúce ho prostredie a vytvára nové, sociálne významné v súlade s požiadavkami objektívnych zákonitostí" (s. 8) — je potrebné sústrediť sa na konkrétne historické formy jej prejavov, t. j. na systém určitých sociálno-ekonomických vzťahov, ktoré umožňujú rozvoj a určujú zmysel tvorivosti. K podstate tvorivosti nemožno dospieť štúdiom vnútornej štruktúry jednotlivého špecifického druhu tvorivej činnosti. K tomu je potrebný komplexný vedecký výskum, vychádzajúci z takého metodologického základu ako je historický a dialektický materializmus.

Kritickému rozboru predmarxistického materialistického a idealistického prístupu k tvorivosti a rozpracovaniu základných téz marxistickej teórie tvorivosti je venovaná štúdia S. S. Goldentricha. Podľa neho marxizmus "preniesol" problematiku tvorivosti z rámca vedomia (individuálneho a spoločenského) na pôdu historickej praxe. Dialektikomaterialistické princípy umožňujú odhaliť objektívnu zákonitosť všeobecného rozvoja sociálno-historickej aktivity ľudí a na tomto základe vybudovať filozofickú teóriu tvorivosti. Podstata tvorivosti v tomto chápaní spočíva v historicky vzrastajúcej univerzálnosti rozvoja sociálnych síl človeka, poznávajúceho a pretvárajúceho svet. Tvorivosť podľa autora nie je imanentná vlastnosť práce alebo vedomia. Tvorivá činnosť historicky vzniká z práce, formuje sa a rozvíja a predstavuje jej základnú vlastnosť. Pre identifikáciu tvorivosti je potrebné

skúmať špecifiku jej základného protirečenia. Tomu je venovaný tretí príspevok publikácie, v ktorom N. B. Šulevskij, vychádzajúc z prác Marxa, Engelsa a Lenina, rieši otázku dialektiky ievyhnutnosti a slobody v tvorivej činnosti. Dochádza ku vzťahu slobodanevyhnutnosť-sloboda, v ktorom vidí genézu tvorivej činnosti. Odhalenie špecifiky vzťahov slobody a tvorivosti uľahčí vyčlenenie elementov obsahu kategórie tvorivosti, ale aj — ako konštatuje autor — prehĺbi naše chápanie slobody.

State I. A. Želeninovej a E. A. Krotkova sa voľnejšie viažu na ústrednú tému zborníka: V prvej autorka porovnáva dva metodologické princípy: objektivizmus ako princíp buržoáznej metodológie a objektivity ako princíp spoločensko-historického poznania, a vychádzajúc z Leninovho chápania princípu objektivity konkretizuje jeho tretí komponent v rámci poznania spoločenských javov ako zložku, ktorá musí zahrňovať i vplyv sociálnej pozície subjektu na hodnotenie aktivity človeka. Autorka dokazuje, že v určitých prípadoch hodnotenie môže vystupovať ako imanentná charakteristika princípu objektivity, ktorý pokladá za princíp poznávania a premeny sveta.

Krotkov sa v svojom príspevku zaoberá formulovaním zákonov vedy na teoretickej i praktickej úrovni. Veľkú pozornosť venuje popisu sociálnych zákonov, ktoré zohrávajú významnú úlohu v štruktúre historického skúmania (deduktívneho i induktívneho).

Pozoruhodná štúdia Ju. D. Graniņa je orientovaná na vzťah medzi sociálnym poznaním a hodnotením. Poznanie sa v súčasnej marxistickej filozofii pertraktuje ako sociálne nielen vzhľadom na objekt, ale i reality poznania, je odrazom sociálnej reality v spoločenskom vedomí. Autor rozoberá názory na podstatu a funkciu

hodnotenia v sociálnom poznaní. Upozorňuje, že je nevyhnuté odlišiť skutočnú hodnotu sociálnych javov od sociálnych hodnotení, ktoré sú determinované sociálnou pozíciou subjektu. Pri analýze hodnotenia skutočnosti rozlišuje dva navzájom sa dopĺňajúce prístupy: sociálnopsychologický a sociálno-filozofický. Základným metodologickým východiskom komplexného prístupu v sociálnom poznaní má byť podľa Granina určenie jednotlivých úrovní analýzy sociálnych javov. Pričom viacúrovňový prístup k hodnoteniu skutočnosti znamená jej skúmanie vo vzťahu k princípu vývoja vo všeobecnom filozofickom, sociálno-filozofickom, sociologickom, a konkrétne sociologickom aspekte.

G. G. Kirilenko a E. V. Ševcov charakterizujú vo svojom príspevku vzájomný pomer medzi vedeckým a nevedeckým (hodnotiacim) spôsobom osvojenia si reality. Podľa nich vzájomná súčinnosť oboch foriem poznania sa nerealizuje bezprostredne. Sprostredkujúcim článkom je vedecké filozofické chápanie sveta, ktoré ich mení na predpoklady vedeckého skúmania. Jedným zo základných spôsobov štrukturovania hodnotového (cennostného) vedomia je formovanie rozvinutého estetického vedomia, ktoré bezprostredne vedie k vedeckému filozofickému vysvetľovaniu vzťahu medzi človekom ako spoločensko-historickým subjektom a objektívnou realitou. Autori pristupujú k hodnotovému vedomiu ako k jednému z dôležitých mechanizmov vnútornej regulácie tvorivého procesu, ktorý umožňuje subjektu vedeckého poznania vyhodnotiť svoju činnosť ako tvorivú, na základe významnosti jej produktov vo vzťahu k najširšiemu sociokultúrnemu kontextu.

Analýze cieľa ako komponenta objektívnej sociálnej reality je venovaný príspevok V. S. Chazijeva. Kon-

štatuje v ňom, že každý cieľ zahŕňa protirečenie medzi súčasným a budúcim, jestvujúcim a požadovaným. Štruktúru tohto cieľového protirečenia možno zistiť analýzou cieľového vzťahu, ktorý vystupuje ako jednota dvoch vzťahov: sociálneho subjektu k sebe samému a sociálneho objektu k sebe samému. V procese formovania cieľového vzťahu (celeвого otnošeni-ja) subjekt myšlienkovy utvára pravdepodobný výsledok svojho budúceho vzťahu k objektu, na základe poznania minulého a súčasného stavu objektu, ktorý potom overuje v praxi.

Vytýčenie cieľa predpokladá mať "predobraz" výsledkov činnosti. Na jeho formovaní sa výrazne podieľa obrazotvornosť. Jej charakteristiku, so zameraním na dialektiku zmyslového a racionálneho v nej, podáva vo svojej štúdií L. L. Koršunovová. Pod obrazotvornosťou rozumie tú stránku aktivity človeka, ktorá odráža dialektiku vývoja objektov od minulého k súčasnému a budúcemu. Úlohou obrazotvornosti v poznaní je spájať zmyslové a racionálne, konkrétne a abstraktné, jedinečné, zvláštne a všeobecné. Obrazotvornosť nemôže byť jednoznačne daná ani vo sfére zmyslov, ani vo sfére myslenia. Je aktívnym, pretvárajúcim momentom vo vnímaní, predstavivosti i myslení, funkčne ich zjednocuje. Procesy obrazotvornosti plnia viaceré funkcie, vo vzťahu k tvorivosti však Koršunovová vyzdvihuje najmä heuristickú a prognostickú funkciu.

Logicko-metodologická a filozofická analýza historického poznania je nevyhnutnou pre skúmanie tvorivej podstaty spoločensko-historického poznania. Jej sú venované dve štúdie zborníka: V. F. Šapovalov poukazuje na vzájomný vzťah historického faktu a chápania minulosti, ich obsahových charakteristík a postavenia v štruktúre historického bádania. Autor kon-

Štatuje, že fakt je organicky spätý s historickým prameňom, za ktorým nevyhnutne stojí človek, jeho tvorca. Historické javy môžu byť podané dvojakým spôsobom — adekvátne alebo vo forme ilúzií, dojmov. Autor vyčleňuje podľa prevládajúcej formy dve úrovne historického skúmania, podmienené objektívnymi charakteristikami spoločenského-historického vývoja: úroveň udalostí a úroveň zákonov. Úlohou historika je reprodukcia minulosti ako konkrétneho celku. Rekonštrukcia historickej udalosti predstavuje jednotu zmyslovnázornej a racionálno-abstraktnej úrovne poznania. Podľa toho, ktorá rovina je dominujúcou, rozlišujeme dva typy rekonštrukcie.

Historickým portrétom, ako príkladom názornej rekonštrukcie, sa zaoberá vo svojej stati V. I. Krasnoperov. Konštatuje, že pri vytváraní historického portrétu je nevyhnutné rekonštruovať nielen vonkajší vzhľad človeka, ale predovšetkým analyzovať jeho život v kontexte prežitých udalostí. V historickom portréte je minulosť dokumentovaná nielen v racionálnej, ale aj v názornej podobe. V tom tkvie značná heuristická hodnota tohto typu historického bádania. Názornosť ho približuje k umeleckému obrazu, aj keď samozrejme medzi nimi sú významné rozdiely. Podstatu umeleckej tvorivosti analyzuje Ju. D. Vorobej. Vo svojom príspevku sa dotýka problematiky poznania a pretvárania skutočností v umeleckej tvorivosti, charakterizuje metafyzickú podstatu modernizmu a dialektiku realizmu. Umelecké dielo chápe ako proces a produkt, ktorý vzniká formovaním a pretváraním toho, čo vnímame, predstavujeme si a prežívame, v rámci materiálu a techník daného druhu umenia. Objektom zobrazenia sú rozličné udalosti, ktoré nadobúdajú funkciu prostriedku vyjadrenia sympatií a

antipatií umelca, jeho predstáv, nálad, hodnôt. Práve vyjadrenie životnej skúsenosti, ktorá má význam pre väčšinu ľudí, je to, čo robí umenie predmetom všeobecného záujmu a opodstatňuje jeho existenciu.

Záverečná stať I. N. Jefimovej je venovaná charakteristike spoločensko-historickej tvorivosti v podmienkach rozvinutého socializmu. Hoci činnosť človeka je vo svojej podstate tvorivá nezávisle od podmienok, v ktorých sa uskutočňuje, nemôže byť vedome slobodnou, pretože v triedne antagonistickej spoločnosti má skreslený charakter. Len v socializme, zdôrazňuje autorka, tvorivosť nadobúda svoj skutočný zmysel, čo sa odzrkadľuje v postupnej premene práce na prvoradú životnú potrebu, potrebu tvoriv. Prejavom masovej tvorivosti v oblasti materiálnej výroby sú rôzne formy socialistickej súťaže, typické len pre danú spoločensko-ekonomickú formáciu. Autorka rozoberá tvorivú aktivitu mäs a jej spätosť s rozvojom socialistickej demokracie. Uzatvára, že spoločensko-historická tvorivosť mäs zahŕňa nielen aktivitu národa, tried, strán a sociálnych skupín, ale aj individuálne formy činnosti.

Recenzovaná publikácia je významným príspevkom k riešeniu filozofickej problematiky tvorivosti z pozícií historického a dialektického materializmu. Ako jedna z prvých toho zamerania a charakteru nenárokuje si podať ucelenú filozofickú teóriu tvorivosti. Výber a šírka analyzovaných problémov, ktoré vystupujú vo funkcii návrhu na vypracovanie teórie tvorivosti vo všeobecnej filozofickej rovine, i rad tvrdení diskusného charakteru majú predovšetkým obrátiť pozornosť na otázky tvorivosti a sociálneho poznania a podnietiť diskusiu, ktorá by prispela ku konečnému riešeniu danej problematiky. Možno konštatovať, že napriek istej kvalita-

tívnej nejednotnosti v rozpracovaní príspevkov zborníka, predkladaná práca spĺňa svoje poslanie a ciele, ktoré si autori vytýčili a predstavuje bohatý zdroj podnetov pre odborníkov

spoločenskovedného zamerania, najmä filozofov, psychológov, pracovníkov v oblasti vedeckého komunizmu a teoretikov umenia.

Viera Jurečková

O PROBLÉME KONEČNA A NEKONEČNA

M. A. PARŇUK a kol.: Konečnoje i beskonečnoje. Kijev, Naukova dumka, 1982, 345 s.

Rozpracovanie kategoriálneho systému materialistickej dialektiky je v súčasnosti centrom úsilia marxisticko-leninských filozofov. Túto potrebu kladie a opodstatňuje spoločenská prax — v špecifickej miere i prax jednotlivých vied ako dynamicky sa vyvíjajúcich systémov. Cieľom kolektívnej monografie *Konečno a nekonečno* kijevských filozofov je prispieť k riešeniu tohto fundamentálneho problému marxisticko-leninskej filozofie skúmaním kategórií "konečna a nekonečna", ich miesta v systéme kategórií a zákonov materialistickej dialektiky.

Autori rozdelili skúmanú problematiku do štyroch oblastí (kapitol): kategórie "konečna a nekonečna" v dejinách filozofie, v materialistickej dialektike, konečno a nekonečno v dejinách vedeckého poznania i v súčasnej vede, a kritika interpretácií problému konečna i nekonečna v nemarxistických filozofických koncepciách. Neobvyklý je výber kritizovaných interpretácií konečna a nekonečna (posledná kapitola), keď autori skúmajú predovšetkým antropologické smery buržoáznej filozofie; je to podmienené tým, že chápu problém konečna a nekonečna nie iba ako prírodovedný, ale ako obsiahnutý i v sociálnej problematike a v jej vedeckej (preddeckej) reflexii. Prečo však autori skúmali problém konečna a nekonečna osobitne v dejinách filozofie a zvlášť v dejinách vedeckého poznania, a ne-

pokúsili sa o syntetický historický postup?

V 1. kapitole sa autori zaoberajú chápaním kategórií "konečna a nekonečna" v predfilozofskom myslení a v dejinách filozofie. Poukazujú na genetickú spätosť pojmov "konečno" a "nekonečno" v gnozeologickom zmysle, na relatívnu nezávislosť a odlišnosť ontologického aspektu, v ktorom mohli byť pojmy "konečno" a "nekonečno" už v období ich "vzniku" metafyzicky postavené proti sebe. Zdôrazňujú kvalitatívnu zmenu v chápaní konečna a nekonečna v súvisi so vznikom filozofie. Za pozitíva koncipovania tejto kapitoly možno pokladať najmä prehľadnosť a podnetnosť, ktoré sú dosiahnuté tým, že si autori nevšímajú všetky koncepcie traktovania pojmov "konečno" a "nekonečno", ale vyzdvihujú a analyzujú predovšetkým významné a charakteristické koncepcie, čím primerane redukovujú historickú detailnosť. Žiadala by sa hlbšia logická systematizácia skúmaných koncepcií, ktorá by nahradila klasifikačno-diferenciačný prístup, a bola ucelenejšia.

Autori poukazujú na to, že prvé predvedecké chápanie konečna a nekonečna bolo vyjadrené neurčitým "mnoho" vzhľadom na vtedy spočítateľné množstvo. "Rozštiepenie pojmu mnoho na 'konečné-ohraničené mnoho' a 'nekonečné-neohraničené mnoho' sa javí ako gnozeologicky ne-